

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ ของกลุ่มจังหวัดในล้านนา The Creative Cultural Resource Management in Lanna Provinces

สหทัย วิเศษ¹, พระครูโสภณปริยัติสุธี², พระครูพิศาลสรกิจ³,
พิศมัย วงศ์จำปา⁴, ชูชาติ สุทธะ⁵

Sahathaya Wiset¹, Phrakhrusophonprariyatsuthee²,
Phrakhrupisansorakit³, Phissamai Wongchampa⁴, Chuchat Sutta⁵

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phayao Campus
Corresponding Author, Email: sahathaya.wis@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

งานวิจัยเชิงคุณภาพนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของวัดและชุมชน การพัฒนากระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนและสังเคราะห์รูปแบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ โดยการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในกลุ่มจังหวัดในล้านนา ดำเนินงานวิจัยโดยศึกษาเอกสาร สัมภาษณ์และทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชน ประชุมกลุ่มย่อย สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 72 คน ได้แก่ กลุ่มพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน หน่วยงานภาครัฐ ศิลปินจิตอาสา โดยปฏิบัติการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ใน 8 จังหวัดในล้านนา การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาโดยสรุปสาระสำคัญ การจัดหมวดหมู่ การตรวจสอบความถูกต้องและการอธิบายข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัย พบว่า 1) รูปแบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของวัดและชุมชน ได้แก่ การจัดการโดยหน่วยงานภาครัฐ วัดและชุมชน รวมถึงกลุ่มเครือข่าย ศิลปินบ้านและศิลปินร่วมสมัย 2) การพัฒนากระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนด้วยรูปแบบของ PAR 3Es

ประกอบด้วย E1 หมายถึง การศึกษา การสำรวจและการประเมินทรัพยากรวัฒนธรรมชุมชน E2 หมายถึง การสร้างสรรค์และการพัฒนาศิลปะชุมชนตามอัตลักษณ์วัฒนธรรมชุมชน และ E3 หมายถึง การสร้างสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมเพื่อเป็นข้อตกลงในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน 3) การสังเคราะห์รูปแบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชน ได้แก่ รูปแบบแหล่งเรียนรู้ศิลปะชุมชน รูปแบบพื้นที่สาธารณะ รูปแบบถนนวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ รูปแบบพุทธศิลป์แนวไทยประเพณีและรูปแบบศิลปะเพื่อสร้างพลังชุมชน องค์ความรู้จากการวิจัยพบว่า การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์เป็นกระบวนการนำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมชุมชนมาสู่พื้นที่สาธารณะผ่านศิลปะสร้างสรรค์ โดยการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชน

คำสำคัญ: การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม; ทรัพยากรทางวัฒนธรรม; วัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์; จังหวัดในล้านนา

Abstract

This qualitative research aims to study the models of cultural resource management of temples and communities, to develop a process for creative cultural resource management with the temple and community participation, and to synthesize the models of the creative cultural resource management with the temple and community participation in Lanna Provinces. The research is conducted by studying documents, surveying the context and cultural resources of communities, focus group discussion, and interviewing the 72 key informants, including monks, community leaders, government agencies, and voluntary artists. It is also conducted by participating in activities for cultural resource management in eight Lanna Provinces. The data analysis is used in content analysis by summarizing, classifying, checking the accuracy of the information, and describing the information according to the research objectives.

The results show that 1) the models of cultural resource management in Lanna Provinces are performed by government agencies, temples and communities, group workings of local and contemporary

arts. 2) The developmental processes for creative cultural resource management with community participation are based on the PAR 3Es Model which consists of E1 that means an education, survey, and assessment of community cultural resources; E2 that means an engineering and development of community art according to the cultural identity; and E3 that means an engagement with the collective ownership in order to agree with the cultural resources management with community participation. 3) Synthesizing the models of the creative cultural resource management with temple and community participation is concerned in the models of community art learning center, the public space, the creative cultural road, the Thai traditional Buddhist arts, and the arts for community empowerment. The body of knowledge of this research shows that the creative cultural resource management is the process to conduct the community cultural identity to public space through creative arts with the temple and community participation.

Keywords: Cultural Resource Management; Cultural Resource; Creative Culture; Lanna Provinces

บทนำ

วัฒนธรรมเป็นเรื่องของวิถีชีวิต (Way of Life) ที่เกี่ยวกับเรื่องราวทุกอย่างในชีวิตมนุษย์ ซึ่งจุฑาทพวรรณ์ (จามจุรี) ผดุงชีวิต (2551) จำแนกวัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) มรดกทางวัฒนธรรม เช่น โบราณสถาน อนุสรณ์สถาน โบราณวัตถุ จำพวกเครื่องมือเครื่องใช้หรือจารึก เอกสาร หนังสือโบราณ สมุดข่อย 2) วัฒนธรรมร่วมสมัย เช่น รูปแบบการดำรงชีวิต วัฒนธรรมการบริโภคอาหาร การแต่งกาย การผลิตงานศิลปะ ที่อยู่อาศัย การอยู่ร่วมกันในหมู่เครือญาติ ภาษา วรรณศิลป์ ศาสนา ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะการเล่นหรือสุนทรียศาสตร์ การละเล่นพื้นบ้าน และ 3) ภูมิปัญญาและเทคโนโลยี เช่น ภูมิปัญญาทางวัตถุ ระบบความเชื่อ ระบบคุณค่า ระบบการดำรงชีวิต การให้การศึกษา การขัดเกลาทางสังคม ระบบภาษา และวรรณกรรม อย่างไรก็ตาม อมรา พงศาพิชญ์ (2545) ได้กล่าวว่า วัฒนธรรมไม่ได้เป็นเพียงแค่รูปแบบพฤติกรรม ศิลปะ ขนบธรรมเนียมหรือความเชื่อเท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่มิพละและอำนาจ สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจสร้างความชอบธรรมได้

ด้วย ดังนั้น เมื่อกล่าววัฒนธรรม จึงหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นทรัพยากร จึงมีคำเรียกโดยเฉพาะว่า ทรัพยากรวัฒนธรรม (Cultural Resource) คำนี้มีความหมายที่ครอบคลุมถึงทรัพยากรประเภทต่าง ๆ ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ ในรูปของสิ่งก่อสร้าง สถานที่/แหล่งภูมิทัศน์และวัฒนธรรมที่ยังดำรงอยู่ นอกจากนี้ ทรัพยากรวัฒนธรรม ยังหมายถึง สิ่งที่แสดงออก เช่น ดนตรี งานฝีมือ ศิลปะ วรรณคดี ประเพณี บอกล่าและภาษา ซึ่งเป็นความต่อเนื่องจากอดีตผ่านปัจจุบันไปสู่อนาคต โดยยอมรับว่า วัฒนธรรมมีคุณลักษณะเป็นอินทรีย์และสามารถวิวัฒนาการไปได้อย่างต่อเนื่อง ทรัพยากรวัฒนธรรมจึงจัดเป็นวัฒนธรรมประเภทจับต้องได้ ในกลุ่มที่เรียกว่า มรดกอันหมายถึง สถานที่ สิ่งก่อสร้างและวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมาตั้งแต่ในอดีต เป็นสิ่งที่สามารถนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของผู้คนสมัยปัจจุบัน (สายนต์ ไพรัชญกิจิตร, 2547) ทรัพยากรวัฒนธรรมถือเป็นส่วนประกอบของระบบวัฒนธรรมทั้งหมดในสังคมมนุษย์ ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) ที่จับต้องมองเห็นได้และวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Non-material Culture) ซึ่งเป็นเรื่องของความหมาย ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ กฎระเบียบแบบแผนการปฏิบัติ จินตนาการและความรู้สึกนึกคิดที่ไม่สามารถจับต้องมองเห็นหรือสัมผัสได้ ทรัพยากรวัฒนธรรมทั้งสองส่วนนี้สามารถจัดสรรให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละชุมชน สังคมและยุคสมัย ซึ่งทรัพยากรวัฒนธรรมในสังคมปัจจุบันถือเป็นมรดกที่สืบทอดมาจากอดีต แต่บางอย่างก็เป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ดัดแปลงขึ้นมาใหม่เพื่อใช้สอยให้เหมาะสมกับการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของสังคมและชุมชน (สายนต์ ไพรัชญกิจิตร, 2548) ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเป็นต้นทุนสำคัญในการพัฒนาชุมชน กล่าวคือ วัฒนธรรมไม่ใช่เครื่องมือของการพัฒนา แต่การพัฒนาวัฒนธรรมเป็นการพัฒนาในตัวของมันเอง การพัฒนาวัฒนธรรมต้องให้ความสำคัญกับการมองจากข้างในโดยเจ้าของวัฒนธรรม คือ ชาวบ้าน ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพิจารณาวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ คนภายนอกอาจมีเพียงบทบาทในการส่งเสริมและสนับสนุนเท่านั้น อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมมีทั้งการพัฒนาในสิ่งที่มองเห็นจับต้องได้และที่มองไม่เห็นจับต้องไม่ได้ ซึ่งการพัฒนาวัฒนธรรมที่มีพลังอันยิ่งใหญ่ จะต้องพัฒนาทั้งส่วนที่มองเห็นและมองไม่เห็น และเกิดการกระทำร่วมกันทั้งสองส่วนระหว่างคนภายในกับภายนอก อันเป็นการช่วยกันค้นหา พื้นฟู ประยุกต์และประดิษฐ์สร้างเสริมขึ้นมาเพื่อให้พลังที่แฝงเร้นอยู่ในสังคมได้เกิดเป็นพลังที่ทรงคุณค่า สามารถนำมาพัฒนาทั้งชุมชนชนบท ชุมชนเมืองและประเทศชาติได้ (ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์, 2549)

สำหรับภาคเหนือตอนบนของไทยหรือดินแดนล้านนา ซึ่งมีผู้คนและกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย มีวัฒนธรรมเด่นทั้งในด้านความเป็นอยู่ การแต่งกาย อาหาร ภาษา พุทธ อักษรเขียน ลักษณะพื้นที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นแหล่งทำมาหากินของผู้คนในสมัยนั้น ก่อให้เกิดประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น พื้นฐานทางสังคมของวัฒนธรรมให้ความสำคัญกับเพศหญิง เนื่องจากผู้หญิงเป็นหลักในเรื่องการดูแลการกินอยู่ของครอบครัว ดังนั้นผู้หญิงจึงมีบทบาทในการสืบสานความรู้ภูมิปัญญาสู่ลูกหลาน ยกตัวอย่างวัฒนธรรมที่ชาวล้านนาดั้งเดิมนับถือ คือ การนับถือผีบรรพบุรุษหรือผีปู่ย่าตายายที่ช่วยปกป้องรักษาลูกหลานและลงโทษลูกหลานที่ประพฤติผิดจารีตประเพณีของสังคม เมื่อมีการเผยแผ่พระพุทธศาสนามายังดินแดนดังกล่าว ได้เกิดการผสมผสานความเชื่อเรื่องผีเข้ากับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา มีการสร้างวัด ศาสนสถานและทำกิจกรรมตามประเพณีทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งการกำหนดงานพุทธศัลยกรรมแขนงต่าง ๆ ภายในวัด จากการใช้ผู้ชายได้บวชเรียน ศึกษาหาความรู้ในวัดและสืบสานงานศิลปกรรมดังกล่าวต่อกันมา (วิถี พานิชพันธ์, 2548) สิ่งเหล่านี้ถือเป็นวัฒนธรรมของชาวล้านนาที่มีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน

จากความสำคัญของวัฒนธรรมที่ถือเป็นมรดกที่สำคัญของชาติ ดังที่ธนิช เลิศชาญฤทธ์ (2554) กล่าวถึงการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมหรือการจัดการมรดกวัฒนธรรม ก็ด้วยเหตุผลที่ว่า นักโบราณคดีเห็นว่า ทรัพยากรวัฒนธรรมถูกทำลายมากขึ้นจากทั้งสาเหตุทางธรรมชาติและผลกระทบของมนุษย์ ในอนาคตทรัพยากรวัฒนธรรมอาจจะลดน้อยลงหรือสูญหายไป ดังนั้น จึงควรมีระบบการจัดการที่ดี การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม (Cultural Resource Management; CRM) จึงเป็นศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินการเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษย์ในปัจจุบันและอนาคต ทั้งนี้ การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมจำเป็นต้องคำนึงถึงคุณค่าและความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมต่อสังคมมนุษย์ในปัจจุบัน ทั้งนี้ คุณค่าและความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรมที่มนุษย์กำหนดขึ้นอาจแตกต่างกันไปตามพื้นฐานทางสังคม วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของแต่ละยุคสมัย ซึ่งในอดีตที่ผ่านมา แนวคิดและวิธีปฏิบัติในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของประเทศไทย ยังเป็นการจัดการแบบรวมศูนย์โดยหน่วยราชการที่มีอำนาจตามกฎหมายที่ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุและศิลปวัตถุมากกว่าการพัฒนาคน ชุมชน รวมทั้ง

การสร้างสรรคศิลปะชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของวัด ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่น

ดังนั้น เพื่อศึกษาวิเคราะห์ประเด็นเหล่านี้และสร้างองค์ความรู้ใหม่ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม คณะผู้วิจัยจึงศึกษาวิจัยการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดในล้านนาหรือภาคเหนือตอนบนของไทย โดยการศึกษา รูปแบบของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของวัดและชุมชนที่มีการดำเนินการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในปัจจุบัน การปฏิบัติการพัฒนากระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในกลุ่มจังหวัดในล้านนา โดยเป็นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการร่วมกับวัด ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ทั้งนี้ เพื่อสังเคราะห์รูปแบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในกลุ่มจังหวัดในล้านนา อันจะนำไปสู่การสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในกลุ่มจังหวัดในล้านนาต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของวัดและชุมชนในกลุ่มจังหวัดในล้านนา
2. เพื่อพัฒนากระบวนการและวิธีการในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในกลุ่มจังหวัดในล้านนา
3. เพื่อสังเคราะห์รูปแบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในกลุ่มจังหวัดในล้านนา

ระเบียบวิธีวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการศึกษาเอกสารและการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยลงพื้นที่สำรวจบริบทและทรัพยากรวัฒนธรรมชุมชน
2. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจงจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยเป็นผู้ที่มีประสบการณ์และมีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมในพื้นที่ปฏิบัติการจำนวน 9 พื้นที่ พื้นที่ละ 8 รูป/คน ประกอบด้วยพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและกลุ่มศิลปินจิตอาสา รวมทั้งหมด 72 รูป/คน

3. พื้นที่ในการศึกษา ได้แก่ วัดและชุมชนเฉพาะ 8 จังหวัดในภาคเหนือตอนบนของล้านนาไทย ประกอบด้วยเชียงใหม่ พะเยา เชียงใหม่ ลำพูน แพร่ น่าน ลำปางและแม่ฮ่องสอน โดยคัดเลือกพื้นที่ปฏิบัติการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ประกอบด้วยวัด ชุมชนและสถาบันการศึกษาที่เป็นพื้นที่ใหม่ที่ยังไม่เคยมีการทำกิจกรรมการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์มาก่อน จำนวน 9 พื้นที่ ได้แก่ 1) วัดท่าข้าม (วัดไชยชนะ) และบ้านท่าข้าม อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ 2) วัดบ้านโป่งและบ้านเหล่าพัฒนา อำเภอมะสอย จังหวัดเชียงราย 3) วัดศรีดอนไชยและบ้านเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน 4) วัดพระธาตุลำปางหลวงและบ้านลำปางหลวงใต้ อำเภอกะคา จังหวัดลำปาง 5) วัดต้นไคร้และบ้านต้นไคร้ ตำบลช่อแฮ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ 6) วัดบุญยืน พระอารามหลวงและบ้านบุญยืน ตำบลกลางเวียง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน 7) วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดลำพูน 8) วัดแม่เฒ่าเรือและบ้านแม่เฒ่าเรือ ตำบลแม่เฒ่าเรือ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา และ 9) ชุมชนบ้านบัวและมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา โดยอาศัยเกณฑ์องค์ประกอบในการคัดเลือกพื้นที่ดำเนินงาน ดังนี้ 1) การมีแกนนำชุมชน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการที่มีศักยภาพและเห็นความสำคัญของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ 2) การมีทุนเดิมทางทรัพยากรวัฒนธรรมของพื้นที่ที่มีความพร้อมในการพัฒนาในเชิงสร้างสรรค์ 3) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 4) การมีพื้นที่สาธารณะในวัด ชุมชนหรือสถาบันการศึกษาที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนในอนาคต และ 5) การมีศักยภาพในการยกระดับไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนหรือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

4. เครื่องมือวิจัย คณะผู้วิจัยได้เลือกใช้เครื่องมืออันประกอบด้วย 1) แนวคำถามประกอบการสนทนากลุ่มย่อยและแนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ในประเด็น (1) บริบทสภาพแวดล้อมและศักยภาพของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในล้านนา (2) กระบวนการ รูปแบบและวิธีการในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ โดยการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในล้านนา (3) การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของวัดและชุมชนที่เป็นต้นแบบในล้านนา และ (4) แนวทางการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ในล้านนาโดยการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในล้านนา 2) ชุดปฏิบัติการในการจัดการกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างสร้างสรรค์ ตามหลัก 3Es ในพื้นที่พัฒนาและสร้างสรรค์ศิลปะเชิงสร้างสรรค์ 8 จังหวัด

ในล้านนา ประกอบด้วย E1 (Education) คือ การเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ E2 (Engineering) คือ การสร้างสรรค์และการประดิษฐ์นวัตกรรมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างสร้างสรรค์ และ E3 (Enforcement) คือ การบังคับใช้กฎระเบียบ เป็นการวางแผนปฏิบัติเพื่อเอื้ออำนวยให้กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นไปอย่างราบรื่นตามกฎหมายของชุมชน

5. การวิเคราะห์ข้อมูล คณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการสรุปสาระสำคัญ การจัดหมวดหมู่ การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลเกี่ยวกับบริบทสภาพแวดล้อม และศักยภาพของทรัพยากรทางวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาและการจัดการของวัดและชุมชนที่มีความสำคัญของทั้ง 8 จังหวัด จากการสนทนากลุ่มย่อย การสัมภาษณ์ และชุดปฏิบัติการตามหลัก 3Es และได้สังเคราะห์องค์ความรู้กระบวนการและรูปแบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชน ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้เชื่อมโยงบริบทชุมชนกับแนวคิดทุนทางวัฒนธรรม แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม แนวคิดการพัฒนาเมืองด้วยศิลปะและแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ รวมไปถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัย

1. รูปแบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของวัดและชุมชนในกลุ่มจังหวัดในล้านนา เป็นการศึกษาเอกสาร เพื่อรวบรวมรูปแบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของวัดและชุมชนที่เป็นอยู่ในปัจจุบันโดยพบรูปแบบการจัดการ ดังต่อไปนี้

1.1 การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยหน่วยงานภาครัฐพบว่า หน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทหลัก ได้แก่ กระทรวงวัฒนธรรม โดยมีหน่วยงานระดับกรมและสำนักที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น ประกอบด้วยกรมศิลปากร สำนักงานศิลปากรที่ 7 จังหวัดเชียงใหม่ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กรมการศาสนา สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย

1.2 การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยวัดและชุมชน ภายในวัดแต่ละแห่งมีการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อเป็นสถานที่ท่องเที่ยวและสถานที่เรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา เช่น พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ศูนย์เรียนรู้ของท้องถิ่น ซึ่งมีรูปแบบการจัดการที่มีความหลากหลาย มีเป้าหมายเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรม การสืบสานประเพณีและการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

1.3 การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยกลุ่มเครือข่ายและองค์กรทางศิลปะพบว่า เป็นการจัดการศิลปะพื้นบ้านและศิลปะร่วมสมัยมีรูปแบบ ดังนี้ (1) การจัดการโดยบุคคล ซึ่งเป็นศิลปินแบบปัจเจก ได้มีการทำงานศิลปะและเผยแพร่ผลงานต่อสาธารณะโดยใช้บ้านของศิลปินจัดทำเป็นพิพิธภัณฑ์ หอศิลป์หรือแกลเลอรี เพื่อเป็นสถานที่เรียนรู้และสถานที่ท่องเที่ยวในเชิงศิลปะร่วมสมัย เช่น พิพิธภัณฑ์บ้านดำ หอศิลป์ริม่าน (2) การจัดการในลักษณะที่เป็นกลุ่มศิลปะสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มของศิลปินในเชิงพื้นที่เพื่อทำงานศิลปะร่วมกัน เช่น กลุ่มศิลปินสายน้ำตก กลุ่มศิลปินแม่น้ำโขง กลุ่มสล่าเมืองแพร่ กลุ่มศิลปินจิตอาสากลุ่มป้ายสี แด้มฝั้น ปันจินตนาการ และ (3) การจัดการในลักษณะที่เป็นองค์กรทางศิลปะสร้างสรรค์ ในจังหวัดภาคเหนือจะพบว่า มีองค์กรที่รวมกลุ่มกันดำเนินงานและได้พัฒนาเป็นองค์กรที่เป็นนิติบุคคลในรูปแบบของสมาคมและมูลนิธิ เช่น สมาคมชาวศิลปะ จังหวัดเชียงราย โรงเรียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา จังหวัดเชียงใหม่

2. การพัฒนากระบวนการและวิธีการในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในกลุ่มจังหวัดในล้านนา เป็นการสร้างงานศิลปะชุมชนที่เป็นการนำศิลปะร่วมสมัยมาประสานเข้ากับอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น ก่อให้เกิดเป็นงานศิลปะชุมชนเชิงสร้างสรรค์ที่ผ่านการปฏิบัติการร่วมกับวัดชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นแบบแผนในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้แก่ รูปแบบ PAR 3Es Model ประกอบด้วยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม 11 ขั้นตอน ดังนี้

ประการแรก E1 (Education) หมายถึง การศึกษา การสำรวจ การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรมโดยมีขั้นตอน ดังนี้

1) การสืบค้นข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ได้ข้อมูลองค์ความรู้ที่มีการศึกษามาก่อน ในเชิงกายภาพและคุณลักษณะทางนามธรรมของพื้นที่

2) การสำรวจบริบทสภาพแวดล้อมและทรัพยากรวัฒนธรรมในชุมชนด้วยการเดินสำรวจร่วมกับผู้นำชุมชน วาดแผนที่เดินดินและถ่ายภาพทรัพยากรวัฒนธรรมในชุมชนเพื่อให้เห็นบริบทสภาพแวดล้อมและทรัพยากรวัฒนธรรม

3) การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อให้ทราบว่า ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นมีคุณค่าที่เป็นจุดเด่นทางอัตลักษณ์ชุมชน มีศักยภาพในการสร้างสรรค์เป็นศิลปะชุมชน มีคุณสมบัติในการพัฒนาและยกระดับเป็นศูนย์การเรียนรู้

ประการที่สอง E2 (Engineering) หมายถึง การสร้างสรรค์และพัฒนา ศิลปะชุมชนตามอัตลักษณ์วัฒนธรรมชุมชนโดยมีขั้นตอน ดังนี้

4) การสงวนและอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อคงลักษณะทาง กายภาพและด้านคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม อันจะเป็นประโยชน์ในการสร้าง ความเข้มแข็งให้กับชุมชน

5) การพัฒนาพื้นที่สาธารณะศิลปะชุมชนสร้างสรรค์ ทำให้เป็นจุด สังเกต (Landmark) ในวัดหรือพื้นที่สาธารณะในชุมชนเพื่อให้เป็นสถานที่ในการทำ กิจกรรมร่วมกัน เป็นพื้นที่ในการท่องเที่ยวที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ความเป็นชุมชน ท้องถิ่นผ่านงานศิลปะที่จัดแสดง

6) การเผยแพร่ข้อมูลความรู้สู่สาธารณะ โดยการสื่อสารสู่มวลชนเพื่อ ประชาสัมพันธ์ให้คนทั้งในชุมชน นอกชุมชนและสาธารณะ ได้รับรู้และมีความเข้าใจ ในอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนท้องถิ่นผ่านงานศิลปะชุมชนที่มีความสร้างสรรค์โดยการ จัดทำสื่อประชาสัมพันธ์และสื่อออนไลน์

7) การฟื้นฟู การผลิตซ้ำและการสร้างใหม่ เป็นการสร้างความหมาย คุณค่าและกำหนดบทบาทหน้าที่ใหม่ให้กับทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อใช้ในการพัฒนา ชุมชน แก้ไขปัญหาในชุมชนหรือระดมพลังในการพัฒนาชุมชน รวมทั้งการฟื้นฟูพลัง และศรัทธาในการพัฒนาชุมชน

8) การถ่ายทอดความรู้เชิงปฏิบัติการสู่เด็กเยาวชน เป็นการถ่ายทอด ความรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติในการสร้างสรรค์ศิลปะให้กับเด็กเยาวชนและชาวบ้านที่ อาศัยอยู่ในพื้นที่ร่วมกับคณะทำงาน ศิลปินจิตอาสาเพื่อให้เด็กเยาวชนและคนในชุมชน เกิดจิตสำนึกในการดูแลรักษาและพัฒนาเป็นศิลปินจิตอาสาคนรุ่นใหม่ต่อไปในอนาคต

ประการที่สาม E3 (Engagement) หมายถึง การสร้างจิตสำนึกในการเป็น เจ้าของร่วมเพื่อจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยมีขั้นตอน ดังนี้

9) การพัฒนากลไกคณะกรรมการในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

10) การวางแผนปฏิบัติในรูปแบบของข้อตกลงของชุมชนในการ จัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน กลุ่มและ องค์กร โดยมีกลไกและข้อตกลงที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งจะ เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและสังคมในระยะยาว

11) การกำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชน เป็นการวางแผนในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์เพื่อให้สอดคล้อง กับอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมชุมชนและตอบสนองต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว การ

พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

3. การสังเคราะห์รูปแบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดย การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในกลุ่มจังหวัดในล้านนา เป็นการสังเคราะห์รูปแบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ (PAR 3Es Model) ที่ได้มาจากระบวนการปฏิบัติการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนได้ 5 รูปแบบ ดังนี้

3.1 การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ในรูปแบบแหล่งเรียนรู้หรือศูนย์การเรียนรู้ศิลปะชุมชน เป็นการจัดการในเชิงสถาบันที่มีองค์กรหลักในการจัดการร่วมกับชุมชนและภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง มีโครงสร้างในการจัดการ การกำหนดแผนงาน กิจกรรมในการจัดการเพื่อดำเนินงานศิลปะสร้างสรรค์ของชุมชนร่วมกัน การเชื่อมโยงกับการจัดการศึกษา การทำหลักสูตรท้องถิ่น การเปิดพื้นที่สาธารณะเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปะชุมชน กรณีการสร้างสรรคงานศิลปะโดยการวาดภาพสามมิติ ประเพณีสลากย้อมที่อาคารศูนย์เรียนรู้วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นการนำอัตลักษณ์ของจังหวัดลำพูนที่เป็นหนึ่งเดียวของโลกมาพัฒนาเพื่อให้เป็นพื้นที่ศิลปะเชิงสร้างสรรค์ การท่องเที่ยวและส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้ที่สนใจศึกษาด้านวัฒนธรรม

3.2 การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ในรูปแบบพื้นที่สาธารณะ เป็นการจัดการพื้นที่สาธารณะที่มีองค์ประกอบ คือ ศิลปะชุมชนในรูปแบบของประติมากรรมและการพัฒนาพื้นที่ธรรมชาติที่มีลักษณะเป็นลานเปิดโล่งสภาพแวดล้อมเป็นต้นไม้ พุ่มนาและแม่น้ำในเชิงของภูมิสถาปัตยกรรมเพื่อให้เป็นพื้นที่สาธารณะในการจัดกระบวนการเรียนรู้ในเชิงสร้างสรรค์ เป็นพื้นที่สัปปายะสำหรับปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน การสานเสวนา การพักผ่อนหย่อนใจ การออกกำลังกาย เป็นต้น

กรณีการพัฒนาภูมิสถาปัตยกรรม “ลานธรรม ลานศิลป์ ถิ่นเวียงบัว” และประติมากรรม “ภูมิจักรวาล” ที่พัฒนามาจากจุดเด่นของทรัพยากรวัฒนธรรมและมีความสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ตั้งอยู่ในบริเวณใกล้กับเมืองโบราณเวียงบัว ซึ่งมีอายุร่วมสมัยพญางำเมือง มีหลักฐานที่ค้นพบ คือ เตาเผาภาชนะดินเผาเขียนสีเคลือบโบราณ ซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและมีความหมายที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองทางจิตวิญญาณ ศิลปะและเศรษฐกิจ ส่วนอีกพื้นที่ คือ การพัฒนาโป่งน้ำร้อนสามสี บ้านเหล่าพัฒนา ตำบลป่าแดด

อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ด้วยศิลปะชุมชน "ข้าวเป็นเจ้า" ประกอบด้วย ประติมากรรมเมล็ดข้าวและรวงข้าวที่มีแรงบันดาลใจจากบริบทชุมชนในอดีตที่เป็น เมืองยุคก่อนประวัติศาสตร์ อันประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีดอยเวียง ดอยวงและ ตำนานเมล็ดข้าวจากเกาะแม่มายที่ตั้งอยู่กลางทุ่งนาของหมู่บ้าน

3.3 การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ในรูปแบบถนน วัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์หรือย่านวัฒนธรรม เป็นการพัฒนาให้เป็นจุดสังเกต (Landmark) หรือพิพิธภัณฑสถานกลางแจ้งด้วยศิลปะเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่สาธารณะ ไม่ว่าจะเป็นการวาดภาพบนผนังอาคารหรือกำแพงถนนที่เรียกว่า ศิลปะบาติวาลี (Street Art) ซึ่งเป็นลักษณะภาพสามมิติที่ผู้มาเยี่ยมชมหรือนักท่องเที่ยวสามารถเล่นกับ ภาพวาดได้ ทั้งนี้ ภาพวาดได้สะท้อนเรื่องราววิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรมและของดีที่เป็นอัตลักษณ์ชุมชน ซึ่งผ่านการประชุมระดมความคิดเห็นจากคนในชุมชน งานศิลปะเชิงสร้างสรรค์จะทำให้เกิดการกระตุ้นและส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในชุมชน ซึ่งจะส่งผลต่อรายได้ การสร้างมูลค่าและพัฒนาธุรกิจชุมชนที่ต่อยอดจากการทำศิลปะชุมชน เช่น การผลิตงานหัตถกรรมพื้นบ้าน การทำของที่ระลึก ภาพวาด ภาพถ่าย การเล่นดนตรี การแสดงศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น กรณีการพัฒนาถนนศิลปะหรือศิลปะบาติวาลี บ้านต้นไคร้ ตำบลช่อแฮ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ เป็นการวาดภาพสามมิติเกี่ยวกับวิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรมและการประกอบอาชีพของคนในชุมชนบ้านต้นไคร้เพื่อให้เป็น ถนนเส้นศิลปะถนนแห่งวัฒนธรรมแห่งชุมชนบ้านต้นไคร้ การวาดภาพสามมิติบนผนัง สาธารณะบ้านบุญยืน ตำบลกลางเวียง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน โดยใช้ภาพที่มี แนวคิดมาจากการมีทรัพยากรวัฒนธรรมและธรรมชาติของชุมชนที่มีความโดดเด่น คือ เรือแข่งแม่น้ำน่านและประเพณีใส่บาตรเทียนวัดบุญยืน

3.4 การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ ในรูปแบบพุทธศิลป์ แนวไทยประเพณี ซึ่งพุทธศิลป์เป็นสิ่งแวดล้อมที่อยู่คู่กับวัดในพระพุทธศาสนามาโดยตลอด ทำให้มีวิวัฒนาการและการขับเคลื่อนไปอย่างรวดเร็ว มีคุณค่าทั้งความสวยงาม ของรูปแบบและคุณค่าด้านเนื้อหาเรื่องราว ซึ่งล้วนเป็นสื่อธรรมะสำคัญที่ใช้สอน คุณธรรมจริยธรรมให้แก่ผู้คน กรณีการวาดภาพสามมิติเกี่ยวกับประเพณีแห่พระสิงห์ ปายและราชรถที่หลังวิหารลายคำวัดศรีดอนไชย ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัด แม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นประเพณีที่สำคัญของอำเภอปาย

3.5 การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ในรูปแบบของศิลปะ เพื่อสร้างพลังชุมชน เป็นการนำศิลปะมาเพื่อสร้างพลังศรัทธาและจิตสำนึกให้แก่คนใน ชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นการสร้างสรรค์ศิลปะ

ชุมชนในลักษณะของการผลิตซ้ำและการสร้างใหม่ โดยนำทรัพยากรวัฒนธรรมมาปรับปรุงและพัฒนาให้ดีขึ้น รวมทั้งการสร้างคุณค่าและกำหนดบทบาทหน้าที่ใหม่ให้กับทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อสร้างประโยชน์ใหม่ให้แก่ชุมชน กรณีการทำไม้ค้ำต้นโพธิ์จากเหล็กมาทดแทนไม้ในประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์ของวัดท่าข้าม (วัดชัยชนะ) ตำบลท่าข้าม อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งทางวัดสามารถนำเหล็กมาใช้ในการทำกิจกรรมอย่างอื่นได้เช่นเดียวกัน

อภิปรายผล

1. การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยวัดและชุมชนในกลุ่มจังหวัดในล้านนามีดังนี้ 1) รูปแบบทางการพบว่า วัดมีบทบาทหลักในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม โดยการแบ่งแยกงานเป็นหมวดต่าง ๆ ของวัดและศาสนสถาน 2) รูปแบบแบบกึ่งทางการพบว่า พระสงฆ์และคนในชุมชนต่างมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน บทบาทของคนในชุมชนมีความสำคัญในฐานะเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม และ 3) รูปแบบไม่เป็นทางการพบว่า เป็นการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของวัดและชุมชนตามจารีตประเพณีของชุมชนที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมา การจัดการทั้งสามรูปแบบนี้ นอกจากเป็นการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อสืบสานประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นแล้ว ยังเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวและกระตุ้นเศรษฐกิจของวัดและชุมชน โดยการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นทางการมีความสอดคล้องกับผลการศึกษาของพระใบฎีกาเสน่ห์ ญาณเมธี และคณะ (2556) ที่พบว่า วัดในภาคเหนือมีการบริหารจัดการในหลาย ๆ ด้าน เช่น ด้านพื้นที่ได้จัดทำผังการใช้สอยพื้นที่ของวัดตามบทบาทหน้าที่ ด้านแผนพัฒนามีการจัดทำแผนพัฒนาวัดทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ด้านบุคลากรมีกระบวนการจัดการบุคลากรและด้านระบบการสื่อความหมายมีการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาจิตใจและสังคมของวัดเพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ทั้งยังสอดคล้องกับการศึกษาของพระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ (โยธิน ฐานิสฺสโร) (2559) ที่ระบุว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมถือเป็นเป้าหมายหนึ่งของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างกับการท่องเที่ยวประเภทอื่น เพราะมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและความเชื่อ โดยมีการจัดการด้วยองค์ประกอบ 5 หลักการ คือ (1) การกำหนดมาตรการและนโยบาย (2) การกำหนดขอบเขตพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว (3) การดำเนินการวางแผนและวางระบบการบริหารจัดการ (4) การวางระบบอำนวยความสะดวก และ (5) การดำเนินการตามกลไกบริหารจัดการ ทั้งนี้ ในลักษณะของการจัดการที่ไม่เป็นทางการ เพ็ญรุ่ง สุริ

ยกานต์ (2553) กล่าวว่า การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนมีทั้งลักษณะพิเศษเฉพาะตัว เป็นการจัดการที่ไม่มีแบบแผนขั้นตอนที่แน่นอน แต่เป็นการจัดการเมื่อมีโอกาสที่เหมาะสมหรือแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ข้อดี คือ ทำให้การจัดการมีความยืดหยุ่นสอดคล้องกับสถานการณ์ ตรงกับความต้องการที่แท้จริงและทำให้คนในชุมชนค่อย ๆ เรียนรู้ทั้งเรื่องทรัพยากรและการจัดการจนกระทั่งมีความรู้ความเข้าใจที่แท้จริง แต่ในขณะเดียวกันก็มีข้อเสียเพราะบางครั้งเป็นการทำลายทรัพยากร เนื่องจากไม่มีการประเมินผลกระทบหรือวางแผนให้ดีเสียก่อน

2. การพัฒนากระบวนการและวิธีการในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในกลุ่มจังหวัดในล้านนา ผ่านกิจกรรมเชิงปฏิบัติการในการสร้างสรรค์ศิลปะชุมชน ซึ่งเป็นแบบแผนในการจัดการ คือ รูปแบบ PAR 3Es Model ประกอบด้วย 1) E1 (Education) หมายถึง การศึกษาข้อมูลทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนจากเอกสารและงานวิจัย การสำรวจบริบทพื้นที่และการประเมินคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรมด้วยการค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ เพื่อศึกษาข้อมูลในเชิงกายภาพหรือรูปธรรมและนามธรรมของพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อให้เห็นคุณค่าที่เป็นจุดเด่นของชุมชนในการสร้างสรรค์ให้เป็นศิลปะชุมชน 2) E2 (Engineering) คือ การสร้างสรรค์และพัฒนาศิลปะชุมชนตามอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมชุมชน โดยการสงวนและอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อรักษาลักษณะทางกายภาพและด้านคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในด้านต่าง ๆ การพัฒนาพื้นที่สาธารณะศิลปะชุมชนสร้างสรรค์ให้เป็นสถานที่ดึงดูดคนให้มาทำกิจกรรมร่วมกันหรือเป็นที่ท่องเที่ยวที่แสดงอัตลักษณ์ของศิลปะท้องถิ่น การเผยแพร่ข้อมูลความรู้สู่สาธารณะเพื่อให้คนทั้งในชุมชนและภายนอกชุมชนได้ความเข้าใจอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นผ่านงานศิลปะที่ชุมชนสร้างสรรค์ โดยการจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์และสื่อออนไลน์ การฟื้นฟู การผลิตซ้ำและการสร้างใหม่ ซึ่งเป็นการสร้างความหมาย คุณค่าและกำหนดบทบาทหน้าที่ใหม่ให้กับทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อใช้ในการพัฒนาชุมชน รวมทั้งการฟื้นฟูพลังและศรัทธาในการพัฒนาชุมชน การถ่ายทอดความรู้เชิงปฏิบัติการสู่เด็กเยาวชน เป็นการถ่ายทอดความรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติในการสร้างสรรค์ศิลปะให้กับเด็กและเยาวชนและชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ จากผลการศึกษาที่สอดคล้องกับสุกรี เจริญสุข (2561) ที่กล่าวถึงกระบวนการจัดการเมืองของจังหวัดเชียงรายโดยใช้ศิลปะอันเป็นทุนทางวัฒนธรรมและความเป็นศิลปะของเชียงรายเป็นตัวนำ รวมถึงศิลปิน ศิลปวัฒนธรรม วัฒนธรรมการท่องเที่ยวเนื่องจากองค์ประกอบของเมืองเชียงรายมีความพร้อมสูงในการส่งเสริมการท่องเที่ยว

ให้เกิดความเข้มแข็งในมิติต่าง ๆ และเป็นตัวอย่างในการพัฒนาเมืองอื่น ๆ ต่อไป แต่สิ่งที่เมืองเชียงรายได้มากกว่าและแตกต่างไปจากจังหวัดอื่น คือ การมีศิลปินที่มีชื่อเสียงจำนวนมาก รวมทั้งสมาคมช่างศิลป์และศิลปินระดับชาติที่สร้างแรงบันดาลใจให้คนรุ่นหลัง อาทิ ถวัลย์ ดัชนี เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ ทรงเดช ทิพย์ทอง พระเมธีวชิโรดม (ว.วชิรเมธี)

ในการปฏิบัติการพัฒนากระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมตามหลัก 3Es Model ผลการศึกษาสอดคล้องกับสายันต์ ไพรัชญาจิตร (2547) ในประเด็นกระบวนการเรียนรู้และการให้การศึกษา (E1- Education) และการสร้างสรรค์และการประดิษฐ์นวัตกรรมในการจัดการ (E2-Engineering) ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ ความแตกต่างที่พบจากการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชน จะเป็นการสร้างข้อตกลงร่วม (E3-Engagement) มากกว่าการบังคับใช้กฎหมาย (Enforcement) เพื่อสร้างสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในรูปแบบของกลไกคณะกรรมการ เพราะชุมชนได้มีส่วนร่วมในการคิดและดำเนินงานร่วมกัน อีกทั้งทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นได้ผ่านการประชาสัมพันธ์จากคนในชุมชนเพื่อนำมาถ่ายทอดในรูปแบบศิลปะชุมชน ซึ่งจะมีความแตกต่างจากทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์แห่งชาติที่ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติที่จะต้องอาศัยข้อบังคับทางกฎหมายในการจัดการ ทั้งนี้ สอดคล้องกับการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม จากการศึกษาของอัศวินีย์ หวานจริง (2561) ได้กล่าวว่า การสร้างสรรค์ศิลปกรรมกระจกบนผนังวิหารวัดท่าข้าม (ชัยชนะ) อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ เริ่มจากชุมชนต้องการจะบูรณะวิหารให้สวยงามด้วยงานศิลปะโดยใช้เทคนิคการประดับกระจกสี รวมทั้งได้จัดอบรมชุมชนให้เรียนรู้ขั้นตอนกระบวนการสร้างสรรค์งานเพื่อช่วยพัฒนาความรู้ความสามารถด้านศิลปะและเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วม เกิดการเรียนรู้ สามารถช่วยกันดูแลรักษาผลงานศิลปกรรมกระจกได้ต่อไป การสร้างสรรค์งานจึงไม่ใช่เพียงแค่การสร้างชิ้นงานศิลปะแต่เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ผลงานศิลปกรรมกระจกชุดที่ช่วยสร้างคุณค่าทางสุนทรียะให้กับชุมชนต่อไปในอนาคต

3. การสังเคราะห์รูปแบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในกลุ่มจังหวัดในล้านนาทั้งห้ารูปแบบ เป็นการแบ่งตามเป้าหมายในการจัดการ โดยที่รูปแบบแหล่งเรียนรู้หรือศูนย์การเรียนรู้ศิลปะชุมชนเป็นการจัดการที่มีองค์กรหลักเข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชนและภาคีเครือข่าย ส่วนรูปแบบพื้นที่สาธารณะที่มีศิลปะชุมชนและการพัฒนาพื้นที่ธรรมชาติและรูปแบบถนน

วัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์หรือย่านวัฒนธรรม เป็นการพัฒนาสถานที่ให้มีความโดดเด่น และดึงดูดผู้คนด้วยศิลปะเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่สาธารณะ ขณะรูปแบบพุทธศิลป์แนว ไทยประเพณีและรูปแบบศิลปะเพื่อสร้างพลังชุมชน เป็นการนำศิลปะมาสร้างศรัทธา และจิตสำนึกให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจากผลการศึกษาดังกล่าวได้ สอดคล้องกับสายันต์ ไพเราะญจิตร (2550) ได้กล่าวว่า การจัดการทรัพยากรทาง โบราณคดีโดยชุมชน เป็นรูปแบบการจัดการที่หลากหลาย เช่น การร่วมกันจัดการดูแล รักษาและซ่อมแซมด้วยภูมิปัญญาของตนเองเพื่อใช้ประโยชน์ในเชิงศาสนาและความ เชื่อ การจัดการเชิงพาณิชย์ไปจนถึงการใช้ทรัพยากรเป็นฐานในการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรม การร่วมกันจัดการทรัพยากรในเชิงอนุรักษ์เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับ ชุมชนและสร้างความชอบธรรมในการใช้ประโยชน์และจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง ทั้งนี้ ยังสอดคล้องกับธนิ เลิศชาญฤทธิ์ (2554) ที่ชี้ให้เห็นว่า รูปแบบการจัดการ ทรัพยากรวัฒนธรรมแบ่งตามสภาพการณ์และลักษณะในการดำเนินงาน ได้แก่ การ จัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่ไม่ได้รับผลกระทบจากกิจกรรมอื่น เป็นรูปแบบการ จัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่ยังไม่ได้รับการจัดการหรือการพัฒนา ซึ่งมักเริ่มต้นโดย ชุมชนหรือกลุ่มบุคคลที่เห็นคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมและต้องการพัฒนาให้เกิด ประโยชน์ ทั้งนี้ ทรัพยากรวัฒนธรรมถือเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของแต่ละพื้นที่โดย สอดคล้องกับณวิญ เสริฐผล (2563) ที่กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถดำรงอยู่ใน ฐานะที่หลากหลายและแตกต่างกัน คือ 1) เป็นทางเลือกในการพัฒนา 2) เป็น เครื่องมือการพัฒนาเศรษฐกิจ 3) เป็นทุนหรือสินค้าทางวัฒนธรรม 4) เป็นเครื่อง จรรโลงจิตใจ 5) เป็นความมั่นคงของชุมชน 6) เป็นอัตลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น และ 7) เป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ ทั้งนี้ เพราะชุมชนสามารถบูรณาการระหว่างความรู้ สมัยใหม่กับภูมิปัญญาได้อย่างเหมาะสมตามสภาพแวดล้อมทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม

องค์ความรู้จากการวิจัย

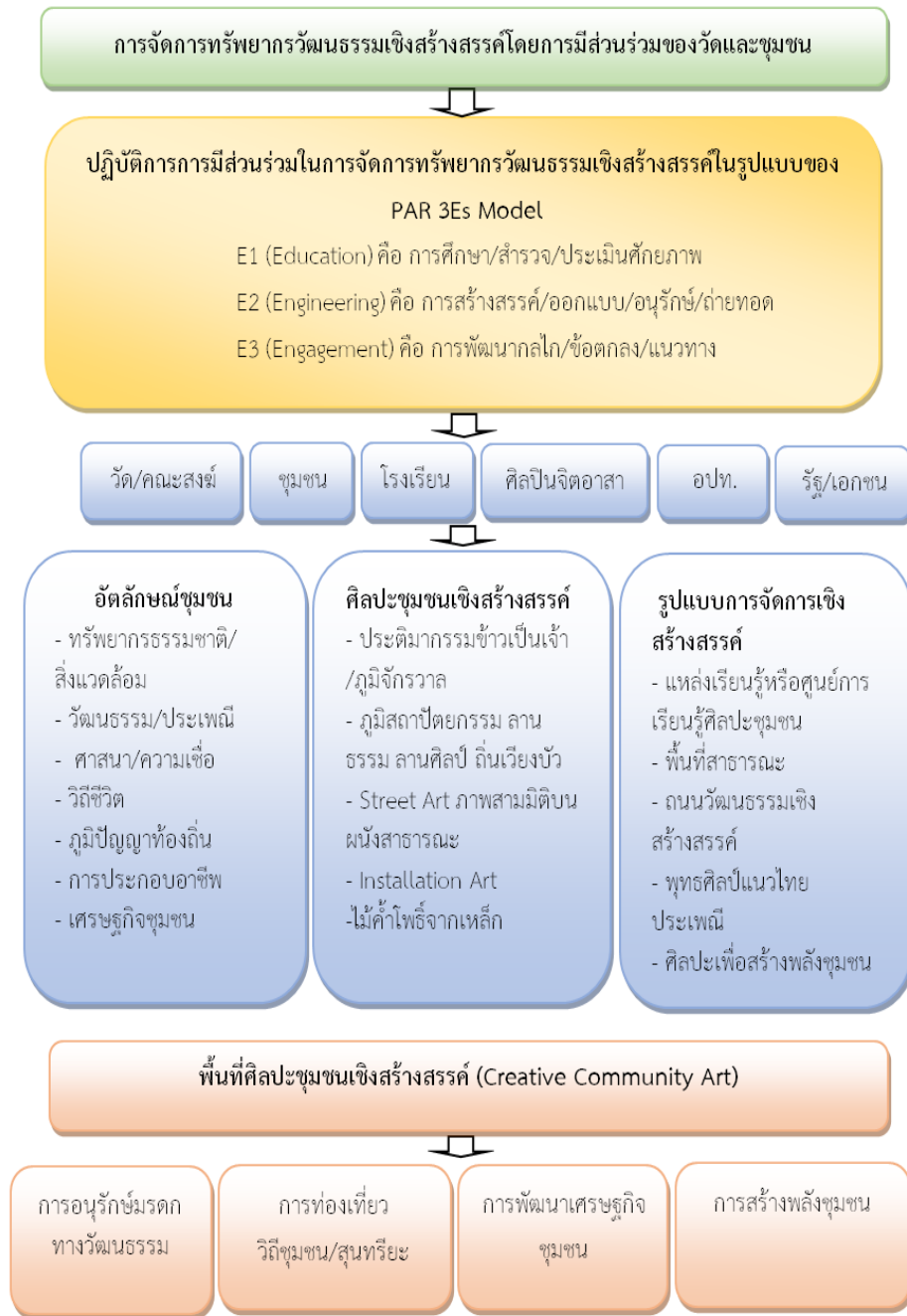
จากการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ สามารถสรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย ดังนี้

1. กระบวนการในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ให้ ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนร่วมกับคณะผู้วิจัยและศิลปินจิตอาสา ตั้งแต่การสำรวจพื้นที่ ศึกษาทรัพยากรวัฒนธรรมและประเมินศักยภาพของทรัพยากร วัฒนธรรมที่แสดงอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชน ในด้านวิถีชีวิต ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมประเพณี ศาสนา ความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การประกอบ อาชีพ เศรษฐกิจชุมชน เพื่อนำมาสร้างสรรค์เป็นศิลปะชุมชนในพื้นที่สาธารณะใน

รูปแบบภาพวาดสามมิติ ประติมากรรม ภูมิสถาปัตยกรรม ศิลปะแบบจัดวางที่มีความสอดคล้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม ทั้งนี้ ในทุกขั้นตอนตั้งแต่การดำเนินงานสร้างสรรค์ศิลปะกระทั่งงานได้สำเร็จลง ชุมชนได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนและได้ใช้ประโยชน์จากงานศิลปะสร้างสรรค์ในด้านต่าง ๆ ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงได้สรุปเป็นแบบแผนปฏิบัติการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนโดยเรียกว่า PAR 3Es Model

2. การวิจัยครั้งนี้ได้เกิดพื้นที่ศิลปะชุมชนเชิงสร้างสรรค์ (Creative Community Art) ในรูปแบบที่หลากหลายตามบริบทของชุมชนและอัตลักษณ์ทางทรัพยากรวัฒนธรรมในชุมชน ได้แก่ แหล่งเรียนรู้หรือศูนย์การเรียนรู้ศิลปะชุมชน พื้นที่สาธารณะ ถนนวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ พุทธศิลป์แนวไทยประเพณีและศิลปะเพื่อสร้างพลังชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะที่ทุกคนสามารถเข้าถึง นอกจากจะเป็นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นแล้ว ยังส่งผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีชุมชน การสร้างสุนทรียะ การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการสร้างพลังชุมชนในการแก้ไขปัญหาในด้านต่าง ๆ

องค์ความรู้การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชน ดังแสดงในแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิ 1 องค์ความรู้การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ในจังหวัดในล้านนา
โดยการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชน

สรุป

ทรัพยากรวัฒนธรรมถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติและมรดกของชุมชนอย่างหนึ่ง ในปัจจุบันทรัพยากรวัฒนธรรมถูกคุ้มครองและอนุรักษ์ รวมถึงการจัดการข้อมูลด้านสถานที่/พื้นที่และการตรวจสอบเรื่องราวต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ ทั้งนี้ เพื่อรักษาร่องรอยในอดีตของวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ให้คนรุ่นใหม่ได้ศึกษา ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นการจัดการโดยหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ปิดหรือในอาคาร รูปแบบการจัดการอาจอยู่ในอุทยานประวัติศาสตร์ พิพิธภัณฑ์ ศูนย์การเรียนรู้หรือนิทรรศการที่เข้าถึงได้ยาก ค่าใช้จ่ายในการเข้าชมค่อนข้างสูงและดำเนินการภายใต้กฎหมายของหน่วยงานนั้น ๆ แต่ปัจจุบันชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ดังที่งานวิจัยนี้ได้นำเสนอการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชน โดยศึกษาในกลุ่ม 8 จังหวัดในล้านนาไทย ตามวัตถุประสงค์ทั้งสาม คือ 1) เพื่อศึกษารูปแบบ 2) เพื่อพัฒนากระบวนการและวิธีการ และ 3) เพื่อสังเคราะห์รูปแบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า รูปแบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมมีการจัดการโดยหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนที่เป็นทั้งวัดชุมชนและกลุ่มเครือข่ายศิลปะพื้นบ้านและศิลปะร่วมสมัย 2) การพัฒนากระบวนการและวิธีการพบว่า ได้พัฒนาด้วยรูปแบบของ PAR 3Es Model และ 3) การสังเคราะห์รูปแบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์พบว่า มี 5 รูปแบบ คือ รูปแบบแหล่งเรียนรู้ศิลปะชุมชน รูปแบบพื้นที่สาธารณะ รูปแบบถนนวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ รูปแบบพุทธศิลป์แนวไทยประเพณีและรูปแบบศิลปะเพื่อสร้างพลังชุมชน

จากการวิจัยครั้งนี้ทำให้เห็นว่า ทรัพยากรวัฒนธรรมชุมชนมีความหลากหลายและในแต่ละแห่งก็มีอัตลักษณ์โดดเด่นตามแบบฉบับของชุมชนนั้น ๆ ที่ถูกถ่ายทอดสู่พื้นที่สาธารณะผ่านศิลปะเชิงสร้างสรรค์ในรูปแบบต่าง ๆ อันเป็นความภาคภูมิใจของคนในชุมชนที่ได้นำทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนตนเองสู่โลกภายนอก ซึ่งเป็นการกระตุ้นการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจชุมชนอีกโสดหนึ่ง นอกจากนี้ การวิจัยนี้ยังช่วยให้เกิดการสร้างสรรค์งานศิลปะในพื้นที่อื่น ๆ ในภาคเหนือตอนบนต่อไปเพื่อพัฒนาให้เป็น “ล้านนาเมืองแห่งศิลปะสร้างสรรค์” (Lanna: The City of Creative Art) ในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- จุฬาพรธ (จามจุรี) ผดุงชีวิต. (2551). *วัฒนธรรม การสื่อสารและอัตลักษณ์*, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: แอคทีฟ พรินส์.
- ธนิก เลิศชาญฤทธ์. (2554). *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ณวิญ เสริฐผล. (2563). การดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในสังคมโลกาภิวัตน์. *วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ*. 5 (2), 313-331.
- ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์. (2549). *การคลังท้องถิ่น: รวมบทความวิจัยเพื่อเพิ่มพลังให้ท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร: พี.เอ. ลีฟวิ่ง.
- พระใบฎีกาเสน่ห์ ญาณเมธี และคณะ. (2556). *รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคเหนือ: กระบวนการเรียนรู้สู่การสร้างสรรค์เชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม*. รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- พระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ (โยธิน ฐานิสโร). (2559). การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: วิฤกตหรือโอกาสของวัดในล้านนา. *วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ*. 1 (2), 135-145.
- เพ็ญรุ่ง สุริยกานต์. (2553). *การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีของชุมชนทุ่งม่าน ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย*. *ดำรงวิชาการ*. 8 (2), 31-49.
- วิที พานิชพันธ์. (2548). *วิถีล้านนา*. กรุงเทพมหานคร: โอเอสพริ้นติ้งเฮาส์.
- สายันต์ ไพรชาญจิตร. (2547). *การฟื้นฟูพลังชุมชนในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถาน: แนวคิดวิธีการและประสบการณ์จากจังหวัดน่าน*. กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).
- _____. (2548). *การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถาน โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การพิมพ์แก่นจันทร์.
- _____. (2550). *การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: โครงการหนังสือโบราณคดีชุมชน.
- สุกรี เจริญสุข. (22 กรกฎาคม 2561). *เชียงรายเมืองท่องเที่ยวที่ใช้ศิลปะนำ*. สืบค้นเมื่อ 4 มีนาคม 2563, จาก https://www.matichon.co.th/prachachuen/news_1051145

- อมรา พงศาพิชญ์. (2545). *ความหลากหลายทางวัฒนธรรม: กระบวนทัศน์และ
บทบาทในประชาสังคม*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อัศวินีย์ หวานจริง. (2561). ศิลปกรรมกระจกสะท้อนวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นบนผนัง
วิหารวัดท่าข้าม (วัดชัยชนะ) อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารวิจิตรศิลป์*.
9 (2), 190-237.